

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства
та природокористування

Кафедра державного управління, документознавства та
інформаційної діяльності

06-14-210М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних робіт та виконання самостійної роботи
з навчальної дисципліни

«Органи самоорганізації населення»

для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського)
рівня за освітньо-професійною програмою
«Публічне управління та адміністрування»
спеціальності «Публічне управління та адміністрування»
денної і заочної форми навчання

Рекомендовано
Науково-методичною
радою з якості ННІЕМ
протокол № 2
від 19 жовтня 2021 р.

Рівне – 2021

Методичні вказівки до практичних робіт та виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Органи самоорганізації населення» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Публічне управління та адміністрування» спеціальності «Публічне управління та адміністрування» денної і заочної форми навчання [Електронне видання] / Антонова С. Є. – Рівне : НУВГП, 2021. – 17 с.

Укладач: Антонова С. Є., к.е.н., доцент кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності.

Схвалено на засіданні кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності.
Протокол № 3 від «06» жовтня 2021 р.

Відповідальний за випуск: Тихончук Л. Х., д.держ.упр., доцент, в.о. завідувача кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності

Керівник групи забезпечення спеціальності
д.держ.упр., доцент

Тихончук Л. Х.

© С. Є. Антонова, 2021
© НУВГП, 2021

ЗМІСТ

1.	Загальні положення вивчення навчальної дисципліни...	4
2.	Поради з планування і організації вивчення навчальної дисципліни.....	5
3.	Тематика практичних робіт та самостійної роботи.....	8
4.	Практичне заняття № 1.....	8
5.	Практичне заняття № 2.....	9
6.	Практичне заняття № 3.....	10
7.	Практичне заняття № 4.....	10
8.	Практичне заняття № 5.....	11
9.	Практичне заняття № 6.....	12
10.	Практичне заняття № 7.....	12
11.	Оцінювання знань студентів.....	13
12.	Список рекомендованої літератури.....	14

1. Загальні положення вивчення навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Органи самоорганізації населення» призначена для вивчення здобувачами вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» та є вибірковою професійно-орієнтованою дисципліною, що дозволяє набуті компетентності з особливостей організації та діяльності органів самоорганізації населення.

Дисципліна орієнтована на формування систематизованих знань із загальних засад участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, а саме участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм. Органи самоорганізації населення – дисципліна, яка формує компетентності та навички для ознайомлення із особливостями порядку створення органів самоорганізації населення, виконання ними власних і делегованих повноважень, організацією їхньої діяльності, відповідальності.

Метою дисципліни «Органи самоорганізації населення» – є формування у студентів системи базових знань щодо особливостей створення та діяльності органів самоорганізації населення.

Після вивчення даної дисципліни здобувачі вищої освіти повинні:

отримати компетентності:

- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;
- здатність працювати в команді;
- здатність до соціальної взаємодії, до співробітництва й розв'язання конфліктів;
- здатність забезпечувати належний рівень вироблення та використання управлінських продуктів, послуг чи процесів;
- здатність досліджувати та розв'язувати складні проблеми управлінської діяльності, використовувати та впроваджувати нові підходи до публічного управління з метою підвищення

його ефективності в різних сферах, секторах.

мати результати навчання:

- знати структуру та особливості функціонування сфери публічного управління та адміністрування;
- знати стандарти, принципи та норми діяльності у сфері публічного управління та адміністрування;
- знати та застосовувати основні нормативно-правові акти та положення законодавства у сфері публічного управління та адміністрування;
- вміти організувати та брати участь у волонтерських/культурно-освітніх/спортивних проектах, спрямованих на формування здорового способу життя / активної громадянської позиції;
- розуміти та використовувати технології вироблення, прийняття та реалізації управлінських рішень;
- уміти налагодити комунікацію між громадянами та органами державної влади і місцевого самоврядування;
- демонструвати здатність діяти соціально відповідально та свідомо на основі етичних, екологічних принципів, цінувати та поважати культурне різноманіття, індивідуальні відмінності людей.

2. Поради з планування і організації вивчення навчальної дисципліни

Самостійна робота здобувача є одним із важливих засобів оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Зміст самостійної роботи при вивченні дисципліни «Органи самоорганізації населення» визначається навчальною програмою дисципліни, завданнями та вказівками викладача, даними методичними вказівками. Головною метою самостійної роботи є закріплення, розширення та поглиблення набутих у процесі аудиторної роботи знань, вмінь та навичок, а також самостійне вивчення та засвоєння нового матеріалу під керівництвом викладача. Питання, що виникають у здобувачів стосовно виконання запланованих завдань, вирішуються на консультаціях, які проводяться згідно графіку, затвердженого кафедрою державного управління, документознавства та інформаційної діяльності.

Самостійна робота здобувачів під час вивчення навчальної дисципліни «Органи самоорганізації населення» включає такі форми:

- опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу;
- вивчення окремих тем і питань, які передбачені для самостійного опрацювання;
- підготовка до практичних занять;
- систематизація вивченого матеріалу дисципліни перед контрольними заходами;
- підготовка наукової статті, есе, презентацій за програмою дисципліни;
- підготовка доповідей та участь в наукових студентських конференціях, круглих столах, тощо.

Всі завдання самостійної роботи здобувачів поділяються на обов'язкові та вибіркові, виконуються у встановлені терміни, з відповідною максимальною оцінкою та передбачають певні форми звітності щодо їх виконання. Обов'язкові завдання виконуються кожним без винятку здобувачем у процесі вивчення навчальної дисципліни, вибіркові завдання є альтернативними.

Після виконання обов'язкових та вибіркових завдань у встановлені терміни студент звітує викладачеві, а набрані ним бали враховуються як кількість балів за поточну успішність в навчальній роботі.

Оцінювання результатів поточної роботи (завдань, що виконуються на практичних, індивідуальних заняттях та консультаціях, результати самостійної роботи студентів) проводиться за такими критеріями (у відсотках від кількості балів, виділених на завдання із заокругленням до цілого числа):

а) 100 % - завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень;

а) 80 % - завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки (розмірності, висновки, оформлення тощо);

а) 60 % - завдання виконане повністю, але містить суттєві помилки у розрахунках або в методиці;

б) 40 % - завдання виконане частково та містить суттєві

помилки методичного або розрахункового характеру;

б) 0 % - завдання не виконане.

В процесі вивчення здобувачами дисципліни «Організація місцевого самоврядування та органи самоорганізації населення» передбачено наступні види роботи викладачів зі здобувачами:

- індивідуальні консультації за графіком, затвердженим кафедрою державного управління, документознавства та інформаційної діяльності;

- перевірка виконання індивідуальних завдань поточного контролю та модульних контрольних робіт;

- індивідуальні заняття зі здобувачами з метою підвищення рівня їхньої підготовки та розвитку індивідуальних здібностей, результатом яких може бути підготовка наукових доповідей, статей.

Контроль самостійної роботи здобувачів здійснюється на практичних та індивідуальних заняттях у формі поточного контролю, модульних контрольних робіт та перевірки якості виконання домашніх завдань. У табл. 1 наведено завдання для самостійного опрацювання.

Таблиця 1

Перелік питань для підготовки есе, презентації

№ з/п	Назва теми
1	2
1	Конфлікт інтересів в органі місцевого самоврядування
2	Територіальна громада як основний елемент місцевого самоврядування
3	Підзвітність, підконтрольність та відповідальність органів самоорганізації населення
4	Історико-теоретичні засади самоорганізації населення в Україні
5	Місце органів самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування
6	Організація роботи органів та посадових осіб місцевого самоврядування
7	Реєстрація органів самоорганізації населення

Продовження табл. 1

8	Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування
9	Аналіз діяльності органів самоорганізації населення
10	Зарубіжний досвід самоорганізації населення
11	Взаємозв'язок місцевого самоврядування та державної влади
12	Основні види сучасних муніципальних систем

3. ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ РОБІТ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль 1

Теоретичні аспекти створення органу самоорганізації населення

Практичне заняття № 1

Тема: Поняття та сутність органу самоорганізації населення.

Мета: Ознайомити здобувачів із поняттям та сутністю, історією руху самоорганізації населення, принципами, завданнями та законодавством.

Норма часу (за навчальною програмою): 3 год.

Питання для обговорення:

1. Поняття органу самоорганізації населення.
2. Історія руху самоорганізації населення.
3. Законодавство про органи самоорганізації населення.
4. Принципи організації та діяльності органу самоорганізації населення.
5. Територія, в межах якої діє орган самоорганізації населення.
6. Завдання, які вирішують органи самоорганізації населення.

Питання для самостійного опрацювання

У процесі підготовки до практичних занять студентам необхідно детально опрацювати матеріал і підготувати відповіді на такі питання:

1. Що таке орган самоорганізації населення?
2. Основні напрямки діяльності органу самоорганізації населення?

3. Які завдання вирішують органи самоорганізації населення?
4. Які принципи покладені в основу організації та діяльності органів самоорганізації населення?
5. В межах якої території діє орган самоорганізації населення?
6. Хто має право обирати і бути обраним до органу самоорганізації населення?

Рекомендована література: 1,2,3,4,5,6,19.

Практичне заняття № 2

Тема: Порядок створення органів самоорганізації населення.

Мета: Вивчити порядок ініціювання створення, надання дозволів, обрання органу самоорганізації населення, а також їх легілізації.

Норма часу (за навчальною програмою): 3 год.

Питання для обговорення:

1. Порядок ініціювання створення органу самоорганізації населення.
2. Порядок надання дозволу на створення органу самоорганізації населення.
3. Порядок обрання органу самоорганізації населення.
4. Положення про орган самоорганізації населення.
5. Легалізація органу самоорганізації населення.

Питання для самостійного опрацювання

У процесі підготовки до практичних занять студентам необхідно детально опрацювати матеріал і підготувати відповіді на такі питання:

1. Які документи необхідні для процедури створення та легалізації органу самоорганізації населення?
2. Структура комітету органу самоорганізації населення та організація його діяльності.
3. Аналіз основних аспектів Типового Положення про орган самоорганізації населення.

Рекомендована література: 1,2,3,4,5,6,19.

Практичне заняття № 3

Тема: Повноваження органів самоорганізації населення.

Мета: Ознайомити здобувачів із владними та делегованими повноваженнями органу самоорганізації населення.

Норма часу (за навчальною програмою): 4 год.

Питання для обговорення:

1. Власні повноваження органу самоорганізації населення.
2. Делеговані повноваження сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради.

Питання для самостійного опрацювання

У процесі підготовки до практичних занять студентам необхідно детально опрацювати матеріал і підготувати відповіді на такі питання:

1. Набуття власних повноважень органом самоорганізації населення.
2. Делегування сільською, селищною, міською, районною у місті радою повноважень органу самоорганізації населення.
3. Фінансове забезпечення делегованих повноважень органу самоорганізації населення.

Рекомендована література: 1,2,3,4,5,6,19.

Змістовий модуль 2.

Практичні аспекти діяльності органу самоорганізації населення

Практичне заняття № 4

Тема: Організація діяльності органу самоорганізації населення.

Мета: Ознайомити здобувачів із специфікою діяльності органів самоорганізації населення та їх взаємодії з органами місцевого самоврядування, неурядовими та комерційними організаціями.

Норма часу (за навчальною програмою): 4 год.

Питання для обговорення:

1. Організація роботи органу самоорганізації населення.
2. Повноваження керівника органу самоорганізації населення.
3. Повноваження секретаря органу самоорганізації населення

Питання для самостійного опрацювання

У процесі підготовки до практичних занять студентам необхідно детально опрацювати матеріал і підготувати відповіді на такі питання:

1. Організаційні проблеми діяльності органу самоорганізації населення.
2. Матеріально-технічні та психологічні бар'єри у взаємовідносинах органів самоорганізації населення та виконавчими органами місцевого самоврядування.
3. Організація взаємодії органів самоорганізації населення із комерційними та неурядовими організаціями.

Рекомендована література: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10.

Практичне заняття 5

Тема: Забезпечення реалізації повноважень органів самоорганізації населення та законодавства України щодо органів самоорганізації населення.

Мета: Ознайомити здобувачів із особливостями реалізації повноважень органів самоорганізації населення та законодавства України щодо органів самоорганізації населення.

Норма часу (за навчальною програмою): 4 год.

Питання для обговорення:

1. Контроль за фінансовою діяльністю органу самоорганізації населення.
2. Дострокове припинення повноважень органу самоорганізації населення.
3. Порядок припинення діяльності органу самоорганізації населення.

Питання для самостійного опрацювання

У процесі підготовки до практичних занять студентам необхідно детально опрацювати матеріал і підготувати відповіді на такі питання:

1. Органи, що здійснюють контроль за фінансовою діяльністю органу самоорганізації населення.
2. Умови дострокового припинення повноважень органу самоорганізації населення.
3. Процедура припинення діяльності органу самоорганізації населення.

Рекомендована література: 1,2,3,4,5,6,7,8.

Практичне заняття № 6

Тема: Гарантії діяльності та відповідальність за порушення законодавства про органи самоорганізації населення.

Мета: Ознайомити здобувачів із гарантіями діяльності та відповідальність за порушення законодавства про органи самоорганізації населення.

Норма часу (за навчальною програмою): 4 год.

Питання для обговорення:

1. Гарантії діяльності органу самоорганізації населення.
2. Відповідальність органу самоорганізації населення та його посадових осіб за порушення законодавства.

Питання для самостійного опрацювання

У процесі підготовки до практичних занять студентам необхідно детально опрацювати матеріал і підготувати відповіді на такі питання:

1. Характеристика видів гарантій в діяльності органів самоорганізації населення.
2. Ознаки муніципально-правової відповідальності.
3. Види відповідальності органу самоорганізації населення та його посадових осіб за порушення законодавства праві.

Рекомендована література: 1,2,3,4,5,6,7,8.

Практичне заняття 7

Тема: Зарубіжний досвід функціонування органів самоорганізації населення.

Мета: Вивчити зарубіжний досвід розвитку громадської участі у країнах Європи.

Норма часу (за навчальною програмою): 4 год.

Питання для обговорення:

1. Розвитку громадянської участі в країнах Європи.
2. Самоорганізація населення: британський досвід.
3. Участь громадськості у місцевому самоврядуванні: досвід Грузії.
4. Зарубіжний досвід фінансування органів самоорганізації населення.
5. Сфера діяльності та повноваження органів місцевої самоорганізації населення: досвід Польщі, Швеції.

Питання для самостійного опрацювання

У процесі підготовки до практичних занять студентам необхідно детально опрацювати матеріал і підготувати відповіді на такі питання:

1. Організація та діяльність органів самоорганізації населення в країнах Балтії.
2. Особливості фінансування діяльності органів самоорганізації населення в європейських країнах.
3. Організація та діяльність органів самоорганізації населення в США.

Рекомендована література: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,16.

4. ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Система оцінювання успішності здобувача вищої освіти здійснюється а 100-бальною шкалою, яка розподіляється на дві складові:

- 1) 60 балів – поточна складова оцінювання;
- 2) 40 балів – модульна або підсумкова складова оцінювання.

Усі форми контролю включено до 100-бальної шкали оцінки.

Модульну або підсумкову (у випадку якщо дисципліна закінчується заліком – модульну) складову оцінювання організовано шляхом складання двох модульних контролів знань студентів. У випадку якщо дисципліна закінчується екзаменом, результати складання таких модульних контролів зараховуються як підсумковий контроль. Перескладати модульний контроль не дозволяється. Якщо здобувач (у випадку коли дисципліна закінчується екзаменом) із можливих 60 балів поточної складової оцінювання та 40 балів модульної або підсумкової складової оцінювання впродовж семестру набрав певну кількість балів (не менше 60) і такий результат його задовольняє, то набрана сума балів і є підсумковим результатом успішного складання екзамену. Якщо студента не задовольняє набрана кількість балів, то він повинен скласти підсумковий контроль під час екзаменаційної сесії (у межах 40 балів), при цьому усі набрані впродовж семестру бали модульних контролів анулюються, тобто результати складання підсумкового контролю знань додаватимуться до раніше набраних балів поточної складової оцінювання (у межах 60). Здобувач вищої освіти має право взагалі не складати модульні контрольні тести

впродовж семестру, а відразу планувати складати підсумковий контроль під час екзаменаційної сесії (тільки у випадку якщо дисципліна закінчується екзаменом).

Контрольні заходи включають поточний і підсумковий контроль знань студентів. Поточний контроль є органічною частиною навчального процесу і проводиться під час лекцій та практичних занять.

Форми поточного контролю:

- перевірка підготовлених здобувачами презентацій за темами навчальної дисципліни, узгодженими з викладачем;
- перевірка домашніх завдань;
- тестова перевірка знань студентів;
- модульний контроль;
- інші форми.

5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Батанов О. Органи самоорганізації населення. Як вони бачаться в Києві. *Віче*. 2002. № 10. С. 5–12.

2. Беззубко Л. В., Кольцова Д. В. Органи самоорганізації населення: проблеми і шляхи рішення. Донецьк : Норд-Прес, 2006. 122 с.

3. Беззубко Л. В., Стойка А. В., Кольцова Д. В. Взаємодія органів місцевого самоврядування і громадськості : монографія. Донецьк : Норд-компьютер, 2006. 204 с.

4. Мішина Н. Органи самоорганізації населення в населених пунктах міської та сільської місцевості. URL: www.library.oridu.odessa.ua.

5. Проценко Т. Деякі організаційно-правові аспекти діяльності органів самоорганізації населення. URL: www.lawyer.org.ua.

6. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні: Постанова Верховної Ради України від 17 груд. 1993 р. № 3748-XII. URL: zakon1.rada.gov.ua.

6. Шумляева І. Організаційно-правові засади діяльності органів самоорганізації населення в Україні. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=

[http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Shumlyaeva.pdf&clen=169074&chunk=true](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Shumlyaeva.pdf&clen=169074&chunk=true).

Допоміжна

7. Антонова С. Є., Цецик Я. П. Роль органів місцевого самоврядування у розвитку інфраструктури повітових міст Волині на початку ХХ століття. *Вісник Маріупольського державного університету*: зб. наук. пр. Вип.16. Маріуполь, 2016. С. 11–16.
8. Антонова С. Є., Цецик Я. П. Особливості діяльності органів міського самоврядування у розвитку інфраструктури міст Волині на початку ХХ ст. *Вісник Маріупольського державного університету*: зб. наук. пр. Вип.19. Маріуполь, 2017. С. 11–16.
9. Антонова С. Є. Вплив місцевих органів управління на розвиток культури в Рівненському районі Рівненської області. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Херсон, 2017. С. 111–113. URL: <http://www.ksau.kherson.ua/>.
10. Антонова С. Є., Мартинюк Г. Ф. Сучасний стан децентралізаційних процесів в Україні. Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. *Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад*: мати І Міжнар. наук.-метод. конф. Рівне : Волин. обереги, 2018. 233 с. С. 18–20.
11. Антонова С. Є., Микосянчик Т. В. Діяльність органів місцевого самоврядування в розвитку дошкільної освіти м. Сарни Рівненського області. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 12. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1880> (дата звернення: 08.02.2021). DOI: [10.32702/2307-2156-2020.12.32](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.12.32).
12. Руденко О. М., Штурхецький С. В., Ткаленко Н. В., Михайловська О. В. Місьцеве самоврядування та суспільні комунікації : навч. посіб. К. : Кондор, 2016. 133с.
13. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. / Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін. ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2019. 192 с.

14. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. К. : 2017. 110 с.
15. Публічне управління в умовах інституційних змін : колективна монографія / За наук. редакції д.держ.упр. Р. В. Войтович та П. В. Ворони. Київ, 2018.475 с.
16. Звіздай О. В. Нормативно-правові засади розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 242–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2015_1_35.
17. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
18. Про місцеві вибори. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.
19. Про органи самоорганізації населення. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.
20. Про співробітництво територіальних громад. Закон України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.
21. Про службу в органах місцевого самоврядування. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.
22. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.04. 2014 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014>.

7. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Верховна Рада України, законодавство України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/a#Find> (дата звернення 09.09.2021).
- 2/ Офіційний Web-сайт Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/>.
2. Офіційний Web-сайт Кабінету Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення 08.09.2021).
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 06.09.2021).
4. Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/> (дата звернення 02.09.2021).

5. Наукова бібліотека Східноукраїнського національного університету імені Даля. URL: <http://www.library.snu.edu.ua> (дата звернення 09.09.2021).
6. Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека (м. Рівне, пл. Короленка, 6). URL: <http://libr.rv.ua/> (дата звернення 06.08.2021).
7. Рівненська централізована бібліотечна система (Київська, 44, Рівне URL: <https://www.facebook.com/cbs.rivne/> (дата звернення 09.08.2021).
8. Цифровий репозиторій ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/> (дата звернення 05.10.2021).
9. Цифровий репозиторій Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/568>.
10. Наукова бібліотека НУВГП (м. Рівне, вул. Олекси Новака, 75). URL: http://nuwm.edu.ua/MySql/page_lib.php (дата звернення 09.09.2021).
11. Асоціація сприяння самоорганізації населення. URL: <https://samoorg.com.ua/organyi-samoorganizatsii/> (дата звернення 12.10.2021).